

Malwina Kędracka

POSŁUGI RELIGIJNE
UDZIELANE WIERNYM KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH
W ŚWIETLE SYTUACJI GEOPOLITYCZNEJ W UKRAINIE

WPROWADZENIE

Sytuacja geopolityczna w Ukrainie zmusiła miliony ludzi do opuszczenia swoich ośrodków życia codziennego i szukania bezpiecznego schronienia poza granicami kraju. Ukrainę zamieszkują przede wszystkim chrześcijanie wschodni, z czego znaczny odsetek deklaruje się jako wyznawcy prawosławia¹. Z katolickiego punktu widzenia, na terytorium Ukrainy można zaobserwować swoisty fenomen – Ukraiński Kościół Grekokatolicki,

MGR LIC. MALWINA KĘDRACKA – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: kedracka.malwina@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6943-8268>

¹ Kościół prawosławny jest rodziną samodzielnych Kościołów lokalnych. Jego spójność nie jest podtrzymywana przy pomocy scentralizowanej organizacji, ani też sprawowanej nad wszystkimi władzy jednego zwierzchnika, ale poprzez podwójną więź jedności w wierze i łączności w sakramentach [Ware 2011, 12]. Według danych sondażowych z 2019 r. przeprowadzonych przez Centre for Social and Market Research „SOCIS” w ramach badań socjologicznych nt. „Ukraina przed wyborami prezydenckimi 2019” struktura wyznaniowa Ukrainy kształtuje się następująco: Kościół Prawosławny Ukrainy – 43,9%; Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego – 15,2%; Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-ukraińskiego (grekokatolicy) – 6,9%; Kościół rzymskokatolicki – 1,3%; kościoły protestanckie i ewangelickie – 0,4%; religie niechrześcijańskie (islam, judaizm, hinduizm, buddyzm) – 0,4%, osoby nieutożsamiające się z żadną religią – 9,5% (sondaż nie objął Krymu i oraz okupowanych części obwodów ługańskiego i donieckiego), zob. sosis.kiev.ua/ua/2019-01/#pll_switcher [dostęp: 27.11.2022].

Kościół *sui iuris*², jest liczebniejszą wspólnotą wiernych niż Kościół rzymskokatolicki, co nie zdarza się często. W obliczu wojny i przymusowej migracji, niewykluczone, że wielu uchodźców, szukając duchowej pociechy, zwróci się do katolickich duszpasterzy z prośbą o udzielenie określonych posług religijnych. W powyższym kontekście uaktualnia się potrzeba przypomnienia zasad dotyczących możliwości udzielania posług religijnych chrześcijanom prawosławnym oraz relacji duszpasterskich Kościoła rzymskokatolickiego z katolikami Kościołów *sui iuris*. W celu zadośćuczynienia tej potrzebie zostaną przeanalizowane regulacje dotyczące interesującej materii, wydane na szczeblu Kościoła powszechnego, a także wytyczne wskazane w dwóch dokumentach Rad Konferencji Episkopatu Polski o relacjach międzyobrzędowych i międzywyznaniowych – PRO MEMORIA Rady Prawnej KEP dotyczące relacji duszpasterskich Kościoła łacińskiego z katolikami Kościołów wschodnich³ oraz PRO MEMORIA Rady Prawnej i Rady ds. Ekumenizmu KEP dotyczące posług religijnych udzielanych wiernym z Kościołów i Wspólnot Kościelnych niemających pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim⁴.

1. RELACJE DUSZPASTERSKIE KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO Z KATOLIKAMI PRZYNALEŻĄCYMI DO KATOLICKICH KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

W Kościołach *sui iuris* prawo o sakramentach ma podłoże w tych samych podstawach dogmatycznych, co Kościół łaciński. Jednak z racji tego,

² Wspólnota chrześcijan powiązana hierarchią według prawa, którą jako *sui iuris* wyraźnie lub milcząco uznała najwyższa władza Kościoła, zob. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-363; tekst polski: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002 [dalej: KKKW], kan. 27.

³ Rada Prawna Konferencji Episkopatu Polski, *PRO MEMORIA dotyczące relacji duszpasterskich Kościoła łacińskiego z katolikami Kościołów wschodnich* (04.10.2018) [dalej: PMRP], www.cerkiew.net.pl/wp-content/uploads/2019/09/2018_07_09_PRO-MEMORIA.pdf [dostęp: 27.11.2022].

⁴ Rada Prawna i Rada Do Spraw Ekumenizmu Konferencji Episkopatu Polski, *PRO MEMORIA dotyczące posług religijnych udzielanych wiernym z Kościołów i Wspólnot Kościelnych niemających pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim* (08.03.2022) [dalej: PMRPiRE], archidiecezjalubelska.pl/wp-content/uploads/2022/03/20220810-Pro-memoria_chrzescijanie_niemajacy_pelnej_wspolnoty_z_KK.pdf [dostęp: 27.11.2022].

że teologiczne sformułowanie prawd wiary na Wschodzie i Zachodzie było odmienne, obecnie obserwuje się pewne różnice w zakresie liturgii, oparte właśnie na dawnych normach. Normy te zostały potwierdzone i pochwalone przez *Vaticanum II*, co stanowiło wyraz pełnej aprobaty dla obowiązującej w Kościołach wschodnich praktyki celebrowania i udzielania sakramentów [Nitkiewicz 2014, 65]. Zasadą jest, że wierni Kościołów *sui iuris* korzystają z posługi własnego duszpasterza. Niemniej jednak, gdyby było to niemożliwe, utrudnione lub zaistniałaby jakakolwiek inna słuszna przyczyna, mogą udać się do duszpasterza innego katolickiego Kościoła wschodniego lub Kościoła rzymskokatolickiego [tamże, 66]. Sytuacje takie należą do duszpasterskiej rzeczywistości całego Kościoła katolickiego, i chociaż w Polsce istnieją struktury duszpasterskie określonych Kościołów *sui iuris*⁵, do których mogliby się udać wierni, Rada Prawa KEP opracowała wspomniany wcześniej dokument zawierający praktyczne wskazówki dotyczące relacji międzyobrzędkowych.

1.1. Sprawy sakramentalne

Nie abstrahując od powyższego, a przechodząc do merytorycznych kwestii związanych z bramą sakramentów, należy wskazać, że regułą jest, by szafarz sakramentu chrztu był z tego samego Kościoła *sui iuris*, co przyjmujący chrzest, a wynika to wprost z literalnego brzmienia kan. 678 KKKW. Jak słusznie wskazała Rada Prawna KEP, jedność kościelna umożliwi udzielenie wszystkich sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego zgodnie z praktyką Kościołów wschodnich (nr 6.a PMRP). Bierzmowanie – zwane na wschodzie chryzmacją – udzielane jest bezpośrednio po chrzcie, w czasie tej samej celebracji liturgicznej (kan. 695 KKKW), a Eucharystia, w której wtajemniczenie sakramentalne w misterium zbawienia doskonali się, powinna być udzielona jak najszybciej po chrzcie i chryzmacji (kan. 697 KKKW). W tradycji wschodniej podkreśla się wagę przyjęcia Boskiej Eucharystii wkrótce po przyjęciu sakramentów chrztu i namaszczenia świętym myronem. W kodyfikacji wschodniej nie określono dokładnego czasu pomiędzy przyjęciem sakramentu bierzmowania a Eucharystią, ale

⁵ Ukraiński Kościół Grekokatolicki (Metropolia przemysko-warszawska: archieparchia metropolitalna, eparchia wrocławsko-koszalińska oraz eparchia olsztyńsko-gdańska), ordynariat dla wiernych Kościołów wschodnich nieposiadających własnej hierarchii z/s w Warszawie i parafia bizantyjsko-słowiańska w Kostomłotach.

odesłano do prawa partykularnego każdego Kościoła *sui iuris*. Jak przekonuje S. Payyappilly, kan. 697 KKKW nie zezwala ustawodawcy partykularnemu na wprowadzenie praktyki Pierwszej Komunii, jak w przypadku Kościoła łacińskiego, ponieważ pozostaje to w sprzeczności z duchem kanonu, który nakazuje udzielenie Eucharystii „jak najszybciej” po chrzcie i chryzmacji [Payyappilly 2019, 1250]. Ponadto, Rada Prawna KEP zwróciła uwagę na inne kwestie praktyczne związane z chrztem wschodniego katechumena w łacińskiej parafii, a związane z obowiązkiem dokonania stosownych adnotacji w księdze ochrzczonych, z zaznaczeniem przynależności ochrzczonego do wschodniego Kościoła *sui iuris*. Obowiązek ten wynika wprost z kan. 535 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁶ w brzmieniu obowiązującym od 2016 r. (nr 6.b PMRP).

W zakresie sakramentu pokuty warto podkreślić fakt, że spowiednik zachowuje swój obrzęd liturgiczny, nie dostosowuje go do przynależności kościelnej penitenta, z wyłączeniem sytuacji, gdy spowiednik posiada indult bierzynizmu (nr 6.f PMRP). Łaciński duszpasterz spowiadając wiernych Kościołów *sui iuris* musi pamiętać, że w prawie wschodnim istnieje uregulowana w kan. 727-729 KKKW instytucja „zastrzeżenia grzechów”, stanowiąca rzeczywiste ograniczenie władzy rozgrzeszania [Rincón-Pérez 2011, 728]. Dotyczy to rozgrzeszenia z grzechu bezpośredniego naruszenia tajemnicy spowiedzi i rozgrzeszenia współnika w grzechu przeciwko czystości, które są zarezerwowane Stolicy Apostolskiej. Z kolei biskupowi eparchialnemu zastrzeżone jest rozgrzeszenie z grzechu dokonania aborcji, gdy skutek nastąpił. Ponadto, w prawie wschodnim nie występują kary *latae sententiae*, które nie były znane również starożytnej tradycji wschodniej [Nitkiewicz 2014, 73].

Odnosząc się do kolejnego z sakramentów – namaszczenia chorych – należy wskazać, że między jego łacińską a wschodnią celebracją nie istnieją jakiegokolwiek różnice, oprócz liturgicznych (nr 6.g PMRP). Ustawodawstwo niektórych Kościołów *sui iuris* stanowi, że sakrament ten powinien być sprawowany jednocześnie przez kilku kapłanów, co stanowi wyraz

⁶ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

łączności całej wspólnoty kościelnej z chorym, który w ten sposób otrzymuje wsparcie w chorobie [tamże, 75].

W zakresie sakramentu święceń nie powinno się zapominać, że prawo partykularne Kościoła *sui iuris* może wprowadzić obligatoryjność celibatu, ale co do zasady jest on fakultatywny, w porównaniu z praktyką Kościoła rzymskokatolickiego (kan. 758 § 3 KKKW). W tym miejscu warto również zwrócić uwagę na kodeksowy wymóg zgody Stolicy Apostolskiej na wyświęcanie kandydatów przez biskupów innych Kościołów *sui iuris*, niż Kościół, do którego przynależy kandydat (kan. 748 § 2 KKKW).

Omawiając międzyobrzędowe relacje w zakresie sakramentu małżeństwa w pierwszej kolejności należy wskazać, że do błogosławienia małżeństwa dwojga katolików, z których jedno należy do Kościoła łacińskiego, a drugie do jednego z Kościołów *sui iuris*, nie może być delegowany diakon. W takiej sytuacji małżeństwo zostałoby dotknięte sankcją nieważności. Wynika to wprost z kan. 828 § 1 KKKW, zgodnie z którym „tylko te małżeństwa są ważne, które są zawierane z zachowaniem świętego obrzędu wobec Hierarchy miejsca lub proboszcza miejsca, lub kapłana, który od jednego z nich otrzymał upoważnienie do błogosławienia małżeństw i wobec przynajmniej dwóch świadków [...]”. W § 2 wyjaśniono, że „za święty uważany jest obrzęd z udziałem kapłana asystującego i błogosławiącego”.

Z powyżej przywołanych regulacji jasno również wynika, że łaciński proboszcz terytorialny do pobłogosławienia małżeństwa dwojga katolików wschodnich, lub katolika wschodniego z niekatolikiem/nieochrzczonym powinien legitymować się delegacją od odpowiedniego hierarchy lub proboszcza miejsca. Rada Prawna KEP przypomniła, że zgodnie z kan. 1108 § 3 KPK/83, obowiązującym od 2016 r., do pobłogosławienia małżeństw dwojga katolików różnych obrządków nie potrzeba żadnych innych zezwoleń (nr 6.i PMRP). W tym miejscu wypada również przypomnieć, że w prawie wschodnim istnieje nieco inna dyscyplina w zakresie przeszkód zrywających i konsensu małżeńskiego [tamże, 83-85].

Ślubna Msza święta w kościele rzymskokatolickim może być koncelebrowana przez kapłana wschodniego, który może również odczytać Ewangelię, wygłosić homilię oraz odmówić odpowiedni fragment w modlitwie eucharystycznej. Przy czym nie dopuszcza się wprowadzania obrzędów właściwych dla wschodnich tradycji liturgicznych do liturgii Kościoła łacińskiego (nr 6.1 PMRP). Warto również zwrócić uwagę, że przy zawarciu

małżeństwa lub w jego trakcie małżonkowie mogą ujednolicić obrządek (nr 6.1 PMRP).

1.2. Pogrzeb w Kościele rzymskokatolickim

Możliwe jest, by pogrzeb zmarłego katolika wschodniego był celebrowany w kościele łacińskim i zgodnie z przepisami liturgicznymi Kościoła łacińskiego, jeżeli taką wolę wyraził sam zmarły przed śmiercią lub o to proszą osoby organizujące pogrzeb. Jednak proboszcz łaciński w każdym przypadku przed podjęciem decyzji o celebrowaniu pogrzebu, ma obowiązek skontaktowania się z proboszczem właściwego Kościoła *sui iuris*, poinformowania go o prośbie wiernych i upewnienia się, czy zmarłemu przysługuje pogrzeb katolicki. Proboszcz łaciński nie powinien także odmawiać udostępnienia kościoła lub kaplicy do sprawowania liturgii pogrzebowej we wschodnim obrządku katolickim, jeśli o to zwróci się katolicki kapłan wschodni (nr 7 PMRP).

1.3. Udostępnienie miejsc świętych

Rada Prawna KEP wskazała na możliwość okazjonalnego udostępnienia kościoła lub kaplicy do sprawowania liturgii wspólnocie wiernych katolickiego Kościoła wschodniego. Niemniej, gdyby rozważano stałe korzystanie z miejsc świętych w relacjach międzyobrzędkowych, sprawa ta powinna być przedmiotem uzgodnień odpowiednich biskupów diecezjalnych (eparchialnych) (nr 10 PMRP).

2. ZASADY UDZIELANIA POSŁUG RELIGIJNYCH CHRZEŚCIJANOM PRAWOSŁAWNYM

Aktualne zasady relacji Kościoła katolickiego z prawosławnymi zostały uregulowane w KPK/83, KKKW oraz Dyrektorium Papieskiej Rady do Spraw Jedności Chrześcijan w sprawie realizacji zasad i norm dotyczących ekumenizmu z 25 marca 1993 r.⁷ Skondensowany zapis tych zasad uboga-

⁷ Pontifical Council for Promoting Christian Unity, *Directory for the Application of Principles and Norms on Ecumenism* (25.03.1993), „Communio” 14 (1994), nr 2, s. 3-93 [dalej: DE]; tekst polski w: *Ut unum. Dokumenty Kościoła katolickiego na temat ekume-*

cony praktycznymi wskazówkami można znaleźć w PRO MEMORIA Rady Prawnej i Rady ds. Ekumenizmu KEP.

Jak wskazuje A. Baczyński, obecnie w Kościele prawosławnym, jak i rzymskokatolickim [oraz Kościołach *sui iuris* – przyp. M.K.] za sakramenty uznawane są: chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, spowiedź, kapłaństwo, małżeństwo i namaszczenie św. olejem. Wszystkie zaś pozostałe poza tymi siedmioma sakramentami uznawane są za obrzędy. Taki podział świętych działań i rytów występuje zarówno w katechizmach oraz w podręcznikach do teologii dogmatycznej [Baczyński 2017, 171]. W relacjach katolicko-prawosławnych jednym z węzłowych zagadnień jest możliwość udzielania sakramentów przez duszpasterzy jednego Kościoła wiernym drugiego. W tym kontekście nie bez znaczenia pozostaje fakt, że w Kościołach prawosławnych zachowana jest sukcesja apostołska, a tym samym rozumienie i ważność sakramentów (nr I.2 PM PMRPiRE).

2.1. Zasady ogólne

Z perspektywy Kościoła katolickiego oczywiste jest, że ochrzczeni niekatolicy wschodni przyjmują godziwie sakramenty od szafarzy swojego Kościoła (nr I.1 PMPRiRE). Odstępstwo od powyższego możliwe jest tylko w sytuacjach o charakterze nadzwyczajnym, w których wierni nie mają możliwości udania się do szafarza swojego Kościoła. Wówczas katolicy szafarze mogą udzielić niektórych posług religijnych wiernym prawosławnym, gdyż wierni ci nie mogą pozostawać bez dostępu do źródeł łaski Bożej, jakimi są zwłaszcza sakramenty święte (nr I.2 PMPRiRE). Na atencję zasługuje poczynione w dokumencie Rad KEP zastrzeżenie, że udzielenie sakramentu lub innych posług religijnych prawosławnym nie powoduje zmiany ich wyznania i nie należy ich również do tego nakłaniać. Celem posługi jest niesienie duchowej pomocy przy pełnym poszanowaniu cudzej tożsamości kościelnej (nr I.3 PM RPiRE).

2.2. *Communicatio in sacris*

W Kościele prawosławnym – podobnie jak w Kościele katolickim – misterium chrztu to pierwszy z obrzędów wtajemniczenia chrześcijańskiego, wprowadzający jednocześnie człowieka do wspólnoty Kościoła [Przybył

nizmu 1982-1998, red. S. Napiórkowski, K. Leśniewski, J. Leśniewska, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2000, s. 65-101.

2006, 188]. Jak zatem została ukształtowana kwestia możliwości chrztu dziecka chrześcijan prawosławnych przez katolickich duszpasterzy? Za podstawę działania przyjmuje się kan. 868 § 3 KPK/83 (kan. 681 § 5 KKKW) zgodnie, z którym „dziecko chrześcijan niekatolików jest chrzczone godziwie, jeżeli o to proszą rodzice lub przynajmniej jedno z nich, albo ten, kto ich zgodnie z prawem zastępuje, i jeżeli wskutek niemożliwości fizycznej lub moralnej nie mogą się udać do własnego szafarza”.

Zgodnie z wytycznymi Rad KEP, w sytuacjach zwyczajnych, prośba powinna mieć formę pisemną, a sporządzony dokument należy zachować w archiwum parafialnym. Jest to również forma ochrony duszpasterza przed zarzutem prozelityzmu. Z przyczyn oczywistych wymóg pisemności nie będzie musiał być zachowany w niebezpieczeństwie grożącym dziecku lub rodzicom. Mimo faktu, że chrzest zostanie udzielony zgodnie z księgami liturgicznymi Kościoła katolickiego, i przez szafarza katolickiego, dziecko nie zostanie włączone do Kościoła katolickiego. Fakt chrztu musi zostać odnotowany w parafialnej księdze ochrzczonych ze stosowną adnotacją przynależności do Kościoła prawosławnego. W przypadku, gdy chrzest miałaby przyjąć osoba, która ukończyła siódmy rok życia, należy upewnić się, że wyraża ona ku temu wolę. Przy chrzcie osób, które ukończyły czternasty rok życia należy stosować przepisy traktujące o chrzcie dorosłych. Osobom zainteresowanym – rodzicom lub dorosłym ochrzczonym – należy wydać świadectwo chrztu. Ponadto, w wytycznych Rad KEP wskazano również na możliwość zaistnienia dość nieoczywistej sytuacji, w której prawosławni rodzice poproszą o chrzest dla dziecka z życzeniem włączenia go do Kościoła katolickiego oraz proponując katolików na chrzestnych. W takim stanie faktycznym sprawa musi zostać skonsultowana z kurią diecezjalną (nr III.5 MPRPiRE).

W zakresie sakramentów pokuty, Eucharystii i namaszczenia chorych zasady postępowania uregulowano w kan. 844 § 3 KPK/83 (kan. 671 § 3 KKKW) – katolicy szafarze mogą godziwie udzielić tych sakramentów chrześcijanom prawosławnym, gdy ci ostatni sami o to poproszą i będą należycie usposobieni. Z literalnej analizy przywołanego kanonu jasno wynikają warunki udzielenia każdego z wymienionych sakramentów, wśród których nie wymienia się niedostępności prawosławnego ministra. Niemniej na katolickim szafarzu spoczywa obowiązek zweryfikowania, z jakich pobudek prawosławny prosi o te sakramenty (nr II.4 PMRPiRE). Obowiązek ten szczególnie uaktualnia się przy Eucharystii, która jest znakiem przy-

należności do Kościoła. W pojęciu prawosławnym sakrament ten stanowi wyraz zasady jedności i nie jest dopuszczalne przyjęcie go w innym Kościele. Warunkiem udziału we wspólnej Eucharystii, zgodnie z nauczaniem Kościoła prawosławnego, jest jedność wiary [Baczyński 2017, 175]. Z tego też względu w wielu przypadkach właściwym będzie odesłanie wiernego do prawosławnego duchownego, tym bardziej, że w Polsce jest taka możliwość z uwagi na struktury duszpasterskie Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Jeśli takie odesłanie jest jednak trudne, a prośba o sakramenty duchowo umotywowana, należy zbadać dyspozycję proszącego (nr II.4 PMRPiRE). Przy udzielaniu sakramentów szafarz katolicki ma obowiązek kierowania się zasadami doktryny i dyscypliny katolickiej, co w szczególności odnosi się do przystępowania do Komunii świętej osób rozwiedzionych⁸. Dyspozycja proszącego może zostać zweryfikowana podczas sakramentalnej spowiedzi, która w wielu Kościołach wschodnich jest wymagana przed każdorazowym przyjęciem Eucharystii (nr II.4 PMRPiRE). Na ważną kwestię dotyczącą sakramentu namaszczenia chorych zwrócił uwagę K. Nitkiewicz, przestrzegając, że w niektórych niekatolickich Kościołach wschodnich udziela się tego sakramentu także osobom, które nie cierpią z powodu choroby, czy też nie znajdują się w niebezpieczeństwie śmierci. W takiej sytuacji katolicki szafarz nie mógłby udzielić proszącym sakramentu [Nitekiewicz 2014, 75].

Niezwykle trafnie autorzy przywołanego dokumentu odnieśli się do dopuszczenia do Pierwszej Komunii Świętej dziecka prawosławnego. Jak wskazali, „w przypadku prośby o dopuszczenie dziecka do Pierwszej Komunii Świętej, zwłaszcza, gdy dziecko uczestniczy w katolickiej katechezie szkolnej, to wolno je dopuścić, pamiętając, że dla dziecka prawosławnego nie jest to przyjęcie Eucharystii po raz pierwszy, gdyż pierwsze przyjęcie Komunii Świętej miało miejsce podczas udzielania chrztu i bierzmowania. Będzie to zatem pierwsza spowiedź i uroczysta Komunia Święta” (nr II.4 PMRPiRE). W istocie, w Kościele prawosławnym chrzest, bierzmowanie i Komunia święta – trzy sakramenty inicjacji chrześcijańskiej – są ze sobą ściśle połączone. Prawosławnemu, który staje się członkiem Chrystusa

⁸ W Kościele katolickim do Komunii świętej nie dopuszcza się ekskomunikowanych i podlegających interdiktowi, po wymierzeniu lub deklarowaniu kary, jak również innych osób trwających z uporem w jawnym grzechu ciężkim (kan. 915 KPK/83, kan. 712 KKKW). Za trwających w jawnym grzechu ciężkim uważa się osoby po rozwodzie, które zawarły nowy związek małżeński.

niezwłocznie udzielane są wszystkie wypływające z tego członkostwa przywileje. Dzieci prawosławne są nie tylko chrzczone, ale także niezwłocznie bierzmowane i jako niemowlętom udzielana jest im Komunia Święta [Ware 2011, 307].

W zakresie sakramentu małżeństwa należy przypomnieć, że w Kościele prawosławnym elementem konstytutywnym jest kapłańskie błogosławieństwo [Hrycuniak 1994, 83], a fakt ten honoruje Kościół katolicki. Zgodnie z kan. 833 KKKW „ordynariusz miejsca może udzielić każdemu kapłanowi katolickiemu upoważnienia do błogosławienia małżeństwa wiernych Kościołów wschodnich niepozostających w pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim, jeżeli ci z własnej woli, sami o to proszą i jeżeli nic nie stoi na przeszkodzie ważnemu i godziwemu zawarciu małżeństwa. Sam kapłan, jeżeli jest to roztropnie możliwe, powinien poinformować o sprawie właściwą władzę zainteresowanego Kościoła niekatolickiego”⁹.

Upoważnienie jest wydawane następczo wobec pisemnej prośby nupturientów wyrażającej wolę zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim. Duszpasterz katolicki powinien za pomocą dokumentów, świadków lub zaprzysiężonych oświadczeń narzeczonych zweryfikować kilka istotnych okoliczności – fakt przyjęcia chrztu i stan wolny, w szczególności małżeńską historię chrześcijanina prawosławnego. Całość dokumentacji należy przedstawić w kurii diecezjalnej wraz z prośbą o upoważnienie do pobłogosławienia małżeństwa. Upoważnienie to nie jest tożsame z uprawnieniami proboszcza do błogosławienia małżeństw i jest wydawane do pobłogosławienia konkretnego małżeństwa. Po zawarciu małżeństwa należy dokonać stosownych zapisów w parafialnej księdze małżeństw z adnotacją o wyznaniowej przynależności małżonków, którym powinno zostać wydane świadectwo zawarcia małżeństwa (nr II.5 PMRPiRE).

2.3. Możliwość udzielania sakramentaliów

Po przedstawieniu zagadnień związanych z sakramentami nie sposób nie odnieść się do sakramentaliów, które w Kościele katolickim „są świętymi znakami, które, na pewne podobieństwo sakramentów, wskazują przede

⁹ Odpowiednikiem tego kanonu w kodyfikacji łacińskiej jest kan. 1116 § 3 KPK/83, z tym zastrzeżeniem, że ordynariusz miejsca może udzielić stosownego upoważnienia w dwóch sytuacjach: 1) w niebezpieczeństwie śmierci; 2) poza niebezpieczeństwem śmierci, jeżeli roztropnie przewiduje się, że niemożność dotarcia do własnego kapłana utrzyma się przez miesiąc.

wszystkim na duchowe dobra osiągane dzięki wstawiennictwu Kościoła” (kan. 1166 KPK/83; kan. 867 § 1 KKKW). Sakramentalia nie są obce również Kościołowi prawosławnemu. Co więcej, jak przekonywał K. Ware, rozważania o sakramentach świętych nigdy nie powinny być izolowane od wielu innych działań Kościoła, które określane są mianem sakramentaliów [Ware 2011, 306]. Wynika to z faktu, że w praktyce Kościół prawosławny udziela również bardzo wielu pomniejszych błogosławieństw. Chrześcijanie prawosławni mogą się zwrócić o nie do katolickich duszpasterzy. W przypadku, gdyby katolicy duszpasterze mieli wątpliwości w zakresie możliwości udzielenia sakramentaliów prawosławnym, powinni postępować zgodnie z kan. 1170 KPK/83 „błogosławieństw, które powinny być udzielane przede wszystkim katolikom, można udzielać także katechumenom, a nawet niekatolikom, jeżeli nie ma zakazu Kościoła”. Regulacja interesującej materii zawarta w Dyrektorium ekumenicznym przewiduje ponadto wymóg prośby o błogosławieństwo: „błogosławieństw udzielanych zazwyczaj katolikom można też udzielać innym chrześcijanom na ich prośbę, zgodnie z naturą i przedmiotem danego błogosławieństwa” (DE 21).

Wśród licznych sakramentaliów na szczególną uwagę zasługuje pogrzeb. W Kościele katolickim wszystkim wiernym przysługuje prawo do ceremonii pogrzebowych, z zastrzeżeniem przypadków prawnie przewidzianych, w których należy ich odmówić. Za główne cele pogrzebu oprócz okazania szacunku ciału, uważa się uczczenie pamięci zmarłego i prośbę o Bożą pomoc dla niego, a także pocieszenie żywych nadzieją [Martín de Agar 2011, 881]. Z kolei pisząc o śmierci i pogrzebie, z perspektywy prawosławnej, M. Ławreszuk wskazał, że „chrześcijańska antropologia przedstawia człowieka jako koronę stworzenia, powołanego do zbawienia i życia wiecznego z Bogiem. Z tej perspektywy ocena śmierci staje się wielowątkowa. Nie stanowi już jedynie tragicznego wydarzenia, lecz staje się misterium przejścia do życia wiecznego. [...] Cerkiew Chrystusowa otacza akt przejścia do wieczności szczególną troską, towarzysząc zarówno osobie, która umiera, jak też i tym, którzy tu na ziemi traci [tracą] część swą wspólnotowości” [Ławreszuk 2019, 129]. W Kościele prawosławnym do chwili obecnej istnieje pewien zwyczaj związany z obrzędem pogrzebowym – w czasie nabożeństwa trumna jest zazwyczaj otwarta i wszyscy podchodzą, aby po raz ostatni ucałować zmarłego – martwe ciało jest obiektem miłości, nie zaś odrazy [Ware 2011, 305].

Nie abstrahując od powyższego, na pytanie, czy chrześcijanie prawosławni mogą otrzymać pogrzeb kościelny od katolickich duszpasterzy, należy odpowiedzieć twierdząco. Podstawą prawną w tym przypadku jest kan. 1183 § 3 KPK/83 (kan. 876 § 1 KKKW), zgodnie z którym „ochrzczonym należącym do jakiegoś Kościoła albo wspólnoty kościelnej niekatolickiej można urządzić pogrzeb kościelny według roztropnego uznania ordynariusza miejsca, jeżeli nie stwierdziłoby się, iż mieli przeciwną wolę, i jeżeli ich własny szafarz nie mógłby być obecny”. Kanon ten w swej redakcji jest niemal identyczny z nr. 124 Dyrektorium ekumenicznego, z tym zastrzeżeniem, że w Dyrektorium wskazano dodatkowo, że zastosowanie katolickiego obrzędu nie może być sprzeczne z przepisami prawa.

W PRO MEMORIA Rad KEP zostały wypunktowane warunki odprawienia pogrzebu chrześcijanina prawosławnego. Obok oczywistych, tj. niedostępności prawosławnego kapłana i pewności, że zmarły nie miał przeciwnej woli, tzn. przed śmiercią nie wykluczył w sposób wyraźny katolickiej formy pogrzebu, wskazano również na prośbę osób organizujących pogrzeb oraz na zgodę ordynariusza miejsca (jako wyraz jego roztropnego uznania) (nr IV.9 PMRPiRE). Przy czym nie została sprecyzowana forma prośby o pogrzeb, a także, w jakiej formie swoją zgodę ordynariusz ma wyrazić. Wydaje się, że dla celów dowodowych lepszym rozwiązaniem byłoby zachowanie formy pisemnej. Niemniej, skoro wyraźnie nie wskazano na obowiązek zachowania pisemności, to być może ze względu na szczególne okoliczności towarzyszące sprawie możliwe będzie zgłoszenie ustnej prośby katolickiemu duszpasterzowi, który w imieniu proszących przekaze prośbę ordynariuszowi celem uzyskania zgody na katolicki pochówek.

Rady KEP zwróciły dodatkowo uwagę na inną istotną kwestię – w czasie Mszy św. pogrzebowej nie wymienia się imienia zmarłego w modlitwie eucharystycznej, ale można to uczynić w odpowiednich modlitwach mszalnych (kolekta) i w wezwaniach modlitwy wiernych (nr IV.9 PMRPiRE). Z kolei zgodnie z Dyrektorium ekumenicznym: „publiczne modlitwy za innych chrześcijan żyjących lub umarłych, w intencjach innych Kościołów i Wspólnot eklezjalnych oraz ich potrzeb, a także za ich przywódców duchowych, mogą być zanoszone podczas litanii oraz innych wezwań liturgicznej służby Bożej, jednak nie w trakcie anafory eucharystycznej. Dawna tradycja chrześcijańska w liturgii i eklezjologii pozwala cytować w anafory eucharystycznej wyłącznie imiona osób pozostających w pełnej komunii z Kościołem, który sprawuje daną Eucharystię” (DE 121).

W omawianej sytuacji proszący o pochówek powinni być świadomi, że będzie miał on charakter katolicki i będzie wyglądał odmiennie od prawosławnego obrzędu. Ubocznie należy wskazać, że w Kościele prawosławnym obrzędy pogrzebowe są wieloetapowe. Co więcej, w zależności od sytuacji osoby zmarłej wyróżnia się pięć różnych obrzędów – pochówek osób świeckich, pochówek dzieci, które zmarły przed 7. rokiem życia, pochówek dzieci zmarłych podczas porodu lub nieochrzczonych, pochówek osób duchownych, oraz pochówek zakonników, oraz wszystkich innych wiernych zmarłych w Oktawie Wielkanocnej [Zięba 2019, 140-41].

2.4. *Communicatio in spiritualibus*

Nie mniejszej uwagi wymagają również zasady dotyczące spraw duchowych o znaczeniu pozasakramentalnym. Chodzi w tym miejscu przede wszystkim o zorganizowanie odpowiedniej przestrzeni oraz przedmiotów o charakterze liturgicznym umożliwiających prawosławnym godne sprawowanie kultu Bożego. Z całą pewnością najlepszym ku temu miejscem są świątynie prawosławne, których najpełniejszego piękna można doświadczyć w momencie unikatowej harmonii, jaką tworzy ich architektura i ikona w połączeniu ze śpiewem, ceremoniałem prawosławnej Liturgii, światłem świec i zapachem kadzideł [Przybył 2006, 142]. Dla katolików, podobnie jak dla prawosławnych, świątynia jest szczególnym miejscem oddawania czci Bogu. Niemniej Kościół katolicki nie pozostaje obojętny na potrzeby innych Kościołów lub Wspólnot kościelnych: „[...] jeżeli księża, inni szafarze lub wspólnoty, nie pozostający w pełnej komunii z Kościołem katolickim, nie mają miejsca ani liturgicznych przedmiotów, niezbędnych do godnego odprawiania własnych ceremonii religijnych, biskup diecezji może pozwolić im na korzystanie ze świątyni katolickiej, a także użyczyć im przedmiotów niezbędnych do ich służby Bożej. W podobnych okolicznościach mogą też otrzymać pozwolenie na pogrzeby lub odprawianie nabożeństw na cmentarzach katolickich” (DE 137). Podobną regulację przewidziano w kan. 670 § 2 KKKW, zgodnie z którym: „Jeżeli chrześcijanie akatolicy nie mają miejsca, w którym mogliby godnie sprawować kult Boży, biskup eparchialny może zezwolić na używanie budynku katolickiego, cmentarza lub kościoła, według prawa partykularnego własnego Kościoła *sui iuris*”.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując rozważania podjęte w ramach niniejszej pracy warto przytoczyć przykład świadczący o aktualności tematu, a dotyczy on udostępnienia miejsc świętych chrześcijanom prawosławnym. Prawosławny duchowny z jednej z częstochowskich parafii przybył i odprawił w maju 2022 r. nabożeństwo pogrzebowe nad otwartą trumną prawosławnej Ukrainki w katolickim kościele św. Bartłomieja w Czańcu. Na prośbę rodziny zmarłej, świątyni użyczył do żałobnego obrzędu miejscowy proboszcz. Po pożegnaniu zmarłej przez najbliższych nastąpiło odprowadzenie trumny na cmentarz komunalny. Kazus ten z całą pewnością jest pozytywnym przykładem postępowania w relacjach katolicko-prawosławnych. Należy w nich kierować się szacunkiem i pamiętać, że możliwość udzielenia przez katolickich duszpasterzy sakramentów chrześcijanom prawosławnym nie jest jednoznaczna z możliwością przystąpienia do nich przez tych drugich. Często lepszym rozwiązaniem będzie pomoc prawosławnym w dostępie do posług religijnych ich własnych duszpasterzy. Szacunek powinien być również wyznacznikiem w relacjach międzyobrzędkowych, bo chociaż katolickie Kościoły wschodnie są nieodłączną częścią Kościoła katolickiego, to zachowują dziedzictwo liturgiczne, teologiczne, duchowe i dyscyplinarne swojego Kościoła *sui iuris*. Aktualnie, znajomość problematyki relacji międzywyznaniowych i międzyobrzędkowych jest koniecznością, i niejako „znakiem czasu”.

Odpowiedzi na wątpliwości pojawiające się w tej materii należy szukać przede wszystkim w obowiązującym prawie kanonicznym, chociaż z całą pewnością w prawnych regulacjach zostały zawarte jedynie zasady o charakterze fundamentalnym, bez przytoczenia podstawy teologicznej, zwyczajów i praktyk. Z tego też względu warto sprawdzić, czy nie istnieją wytyczne wydane przez konferencje biskupów, jak choćby wspomniane już wielokrotnie PRO MEMORIA Rad Konferencji Episkopatu Polski, które zredagowane w oparciu o prawo powszechnie obowiązujące wskazują, jak postępować w relacjach z prawosławnymi i katolikami wschodnimi.

PIŚMIENNICTWO

Baczyński, Andrzej. 2017. „Zarys nauki o sakramentach w Kościele prawosławnym i rzymskokatolickim.” *ELPIS* 19:169-79.

- Hrycuniak, Sawa. 1994. *Prawosławne pojmowanie małżeństwa*. Białystok: Bractwo Prawosławne św. Cyryla i Metodego.
- Ławreszuk, Marek. 2019. „Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym. Recenzja monografii abp. prof. zw. Jerzego Pańkowskiego.” *ELPIS* 21:129-30.
- Martín de Agar, José T. 2011. „Komentarz do kan. 1176 KPK/83.” W *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego. red. Piotr Majer, 881-82. Kraków: Wolters Kluwer Polska.
- Nitkiewicz, Krzysztof. 2014. *Katolickie Kościoły Wschodnie. Kompendium prawa*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Payyappilly, Sebastian. 2019. „Komentarz do kan. 697 KKKW.” W *A practical commentary to the Code of Canons of the Eastern Churches*, red. John Farris, i Jobe Abbas, t. 1, 1249-250. Canada: Librarie Wilson & Lafleur inc.
- Przybył, Elżbieta. 2006. *Prawosławie*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Rincón-Pérez, Tomás. 2011. „Komentarz do kan.965-966 KPK/83.” W *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego. red. Piotr Majer, 727-28. Kraków: Wolters Kluwer Polska.
- Ware, Kallistos. 2011. *Kościół prawosławny*. Białystok: Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Polsce.
- Zięba, Krzysztof. 2019. „Pogrzeb u chrześcijan niekatolików – zwyczaj i prawo.” W *Pogrzeb w prawie kanonicznym i prawie świeckim*, red. Elżbieta Kruk, 133-47. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe.

**Posługi religijne
udzielane wiernym Kościołów wschodnich
w świetle sytuacji geopolitycznej w Ukrainie**

Streszczenie

W obliczu rosyjskiej agresji na Ukrainę jej obywatele zostali zmuszeni szukać schronienia poza granicami swojej ojczyzny, również w Polsce. Terytorium Ukrainy zamieszkują przede wszystkim osoby deklarujące się jako prawosławni lub wierni Ukraińskiego Kościoła Grekokatolickiego. W kontekście powyższego uaktualnia się potrzeba przypomnienia zasad dotyczących form niesienia duchowej pociechy przez łacińskich duszpasterzy wiernym Kościołów wschodnich. Artykuł został podzielony na dwie części. Pierwsza z nich poświęcona jest zasadom udzielania posług religijnych w perspektywie międzyobrzędowej, a więc udzielanych przez łacińskich duszpasterzy katolikom wschodnim. Druga część traktuje o regułach udzielania sakramentów, sakramentaliów oraz udostępniania miejsc i przedmiotów umożliwiających sprawowanie kultu Bożego chrześcijanom prawosławnym. W pracy przywołano prawne regulacje zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r., Kodeksie Kanonów Kościołów

Wschodnich, Dyrektorium ekumenicznym z 1993 r. oraz – również w celu ich popularyzacji – dokumentach Rad Konferencji Episkopatu Polski.

Słowa kluczowe: prawo kanoniczne; Kościół rzymskokatolicki; Kościół *sui iuris*; Kościół prawosławny; duszpasterstwo

**Religious Services Given
to the Faithful of the Eastern Churches
in Light of the Geopolitical Situation in Ukraine**

Summary

In the light of Russian aggression against Ukraine, its citizens have been forced to seek refuge outside their homeland, also in Poland. The territory of Ukraine is primarily inhabited by people who declare themselves to be Orthodox Christians or faithful to the Ukrainian Greek Catholic Church. In the context of the above, the need to recall the rules on the forms of bringing spiritual consolation by Latin pastors to the faithful of the Eastern Churches is actualized. The article is divided into two parts. The first is devoted to the principles of providing religious services in an inter-rite perspective, that is, given by Latin pastors to Eastern Catholics. The second part treats the rules for the celebration of the sacraments, sacramentals, and the provision of places and items that enable the celebration of divine worship for Orthodox Christians. The paper recalls the legal regulations included in the Code of Canon Law of 1983, the Code of Canons of the Eastern Churches, the Ecumenical Directory of 1993 and, also to popularize them, the documents of the Councils of the Polish Bishops' Conference.

Keywords: canon law; Roman Catholic Church; Church *sui iuris*; Orthodox Church; pastoral ministry

Information about Author: MALWINA KĘDRACKA, MA – The John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: kedrackamalwina@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6943-8268>